

Βιβλιοκριτική

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Α. ΣΤΑΥΡΟΥ: *Συμμαχική πολιτική και στρατιωτικές επεμβάσεις. Ο πολιτικός ρόλος των Ελλήνων στρατιωτικών. Έκδόσεις Παπαζήση* Αθήνα, χ.χ., σελ. 242.

Οι στρατιωτικές επεμβάσεις -άμεσες ή συγκαλυμμένες- αποτελούν ένα περίπου ενδημικό φαινόμενο στη νεοελληνική ιστορία. Όσο συχνό είναι όμως το φαινόμενο, τόσο περιορισμένη ήταν και εξακολουθεί να είναι η έπιστημονική διερεύνησή του. Η ειδική βιβλιογραφία γύρω από το ελληνικό στρατιωτικό πρόβλημα περιλαμβάνει ελάχιστα ενδιαφέρουσες εργασίες. Πρόσφατα μόλις (1977) κυκλοφόρησαν τρεις αναλύσεις γύρω από την επέμβαση του στρατού στην πολιτική εξέλιξη (Victor Papanicolaou: *The Military In Greek Politics*, The Kent State University Press, 1977. Γιώργου Δερτιλή: *Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση 1880-1909*, Έξάντας 1977. Θάνου Βερέμη: *Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική, 1916-1936*, Έξάντας 1977) οι οποίες καλύπτουν την περίοδο έως τη δικτατορία Μεταξά. Η πρώτη εργασία, που φιλοδόξησε να καλύψει το στρατιωτικό πρόβλημα στην περίοδο από την κατοχή έως τις μέρες μας, είναι του Νικολάου Σταύρου, καθηγητή της Πολιτικής Έπιστήμης και των Διεθνών Σχέσεων στο Πανεπιστήμιο Howard της Ουάσιγκτον.

Τό εγχείρημα είναι αναμφίβολα δύσκολο. Πρόκειται για μία σκοτεινή και αμφιλεγόμενη έως σήμερα περίοδο, που σημαδεύεται ανεξίτηλα από μία εχθρική κατοχή, έναν έμφυλο πόλεμο, με τις βαρείες προεκτάσεις του, μία επτάχρονη δικτατορία και μία έθνική καταστροφή. Όλοι αυτοί οι σταθμοί της ελληνικής μεταπολεμικής ιστορίας σημειώθηκαν κάτω από έκτακτες συνθήκες, οι οποίες στίς περισσότερες περιπτώσεις αποτέλεσαν έκτροπή από τη νομιμότητα, από τους περιορισμούς στους οποίους υπάγει η ίδια ή κρατική εξουσία τη λειτουργία της. Αυτή ή οίονει παράνομη άσκηση της εξουσίας κάνει εξαιρετικά δύσκολο -αν όχι ακατόρθωτο- τό έργο του έρευντή, από τη στιγμή που δεν έχει διασπαστεί η ιστορική συνέχεια και τα ίδια πρόσωπα και οι ίδιοι φορείς εξακολουθούν να βρίσκονται στο επίκεντρο της πολιτικής διαμάχης,

έχοντας κάθε συμφέρον να αποκρύπτουν πολλές πλευρές της δραστηριότητάς τους. Έτσι τό επίσημα έγγραφα για την περίοδο αυτή παραμένουν απρόσιτα ή έχουν κατασραφεί, οι αυθεντικές πηγές είναι περίπου ανύπαρκτες και οι προσωπικές μαρτυρίες πάσχουν από ένα άφροστο ύποκειμενισμό, αφού προέρχονται από ανθρώπους που δρέθηκαν στην πρώτη γραμμή των γεγονότων, από τη μία ή την άλλη πλευρά.

Ο καθηγητής Ν. Σταύρου δέχθηκε την πρόκληση να αντιμετωπίσει όλες αυτές τις δυσκολίες. Απλοποίησε όμως πάρα πολύ τό πρόβλημα: Στηρίχθηκε στη μία μόνο πλευρά, εκείνη που θήκε τελικά νικήτρια από τά γεγονότα της δεκαετίας του 40 και στη συνέχεια κυβέρνησε τον τόπο έως τις μέρες μας, με τη μία ή την άλλη μορφή. Παίρνοντας τη μαρτυρία της σάν αντικειμενικό δεδομένο, έδωσε τό γενικότερο πολιτικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο κινήθηκε τό στρατιωτικό πρόβλημα. Και από την άλλη πλευρά, επιλέγοντας σάν μοναδικό μεθοδολογικό όργανο μία εκλεκτική χρήση των θεωριών των ομάδων συμφερόντων, αναζήτησε την έρμηνεία των στρατιωτικών επεμβάσεων αποκλειστικά σέ επαγγελματικά κίνητρα των αξιωματικών και στή διαμάχη των στρατιωτικών φαινομένων για τη σύνθεση της ήγεσίας των ενόπλων δυνάμεων. Είναι λοιπόν αυτονόητο ότι η ανάλυσή του παρουσιάζει τεράστιες έλλειψεις και στά δύο σκέλη της: Και η πολιτική σύγκρουση και η στρατιωτική επέμβαση έρμηνεύονται με έκδηλη υπεραπλούστευση. Κυρίως όμως αναλύονται ανεξάρτητα ή μία από την άλλη, σάν να ήταν άσχετες μεταξύ τους, ενώ στην πραγματικότητα αποτελούν τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Η έρμηνεία των στρατιωτικών επεμβάσεων δεν μπορεί να αναζητηθεί άλλου, παρά στους συγκεκριμένους όρους της πολιτικής σύγκρουσης και τά γενικότερα χαρακτηριστικά του κράτους.

Τό μεταπολεμικό καθεστώς στην Ελλάδα στηρίχθηκε έως τό πραξικόπημα του 1967 σέ τέσσερις πόλους: τό θρόνο, τό στρατό, τό "συμμαχικό παράγοντα" και τη δεξιά, σάν κυβερνητικό έκφραστή των τριών προσηγόμενων. Και οι τέσσερις αυτοί παράγοντες είναι άλληλένδετοι, οι στόχοι τους είναι κοινοί, ο ρόλος του καθένα τους συμπληρώνεται από τον άλλο. Έτσι κάθε προσπάθεια να αναλυθούν αυθπαρκτα και ανεξάρτητα από τό γενικό-

τερο πολιτικό και κοινωνικό περίγραμμα τους είναι καταδικασμένη σέ άποτυχία.

Τό πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου του Ν. Σταύρου (σελ. 21-57) καλύπτει τον πόλεμο, την αντίσταση και φθάνει έως τό Δεκέμβριο του 1944. Μοναδικές πηγές του συγγραφέα για την περίοδο αυτή είναι τά βιβλία του άπολογητή του ΙΔΕΑ στρατηγού Γ. Καραγιάννη *Τό δράμα της Ελλάδος*, του στρατηγού Θρ. Τσακαλώτου *Η μάχη των ολίγων*, του στρατηγού Θ. Γρηγορόπουλου *Από την κορυφή του λόφου*, του Γ. Κούσουλα *Σύγχρονη Ελλάδα*, τό πορτραίτο ενός έθνους και του Φ. Γρηγοριάδη *Γερμανοί, Κατοχή, Αντίσταση*. Προφορικές συνεντεύξεις για την ίδια περίοδο έδωσαν στο συγγραφέα μόνο οι στρατηγοί Λ. Σπαής και Θρ. Τσακαλώτος. Άγνοώντας πολύ πιο αξιόπιστα βιβλιογραφικά βοηθήματα και άποφεύγοντας έγκυρότερες ένδεχομένως πηγές, ο συγγραφέας καταλήγει άναπόφευκτα σέ συμπεράσματα όπως ότι τά γεγονότα του Δεκεμβρίου 1944 ύπήρξαν "επανάσταση της Άριστεράς στην Αθήνα, με στόχο την κατάληψη της εξουσίας, που έξουδετερώθηκαν με την επέμβαση του βρετανικού στρατού, κάτω από τις διαταγές του στρατηγού Μακένζι Σκόμπι". (σελ. 58)

Αναλύοντας ακόμη τά κίνητρα και τους στόχους μιάς από τις συνωμοτικές οργανώσεις στην Μέση Ανατολή γράφει:

"Αυτό που ιδιαίτερα άνησυχούσε τους νεαρούς αξιωματικούς ήταν η πιθανότητα να γίνει ο ΕΛΑΣ και τό ΕΑΜ οι διακανονιστές της μελλοντικής πορείας και σύνθεσης της ήγεσίας του ελληνικού στρατού και να άσκησει άναπόφευκτα άποφασιστική έπιρροή στην πολιτική εξέλιξη." (σελ. 26)

Και καταλήγοντας προσθέτει:

"Ένα επαγγελματικό συμφέρον κινδύνευε."

Άκολουθώντας άκαμπτα τις μεθοδολογικές επιλογές του, έως τις πιο άκραιοις άπολήξεις τους, ο καθηγητής Σταύρου τοποθετεί τό επαγγελματικό συμφέρον στο επίκεντρο της σύγκρουσης δεξιάς και άριστεράς στη Μέση Ανατολή. Τό αποτέλεσμα είναι να χάνει, μέσα από την τρομακτική αυτή υπεραπλούστευση την ουσία του αντικειμένου, που διερεινά.

Τό δεύτερο κεφάλαιο του βιβλίου (σελ. 58-59) εξέτάζει τη συμμαχική πολιτική και τις αναμίξεις των Άμερικάνων στίς ελληνικές υποθέσεις. Σωστά διαπιστώνει ο συγγραφέας ότι "χαρακτηριστικό της

έλληνικής στάσης απέναντι στους συμμάχους ήταν ή επιμονή μέ τήν όποία ή έθνική ήγεσία επιδίωξε νά μεγαλώσει τόν ρόλο του έξωτερικού παράγοντα στίς έσωτερικές της ύποθέσεις". Αλλά καί πάλι άρκεΐται στή μία μόνο όψη του νομίσματος. 'Η σχέση ύποτέλειας καί προστάσις προϋποθέτει δύο παράγοντες. 'Ο Ν. Σταύρου όμως ένώ περιγράφει διεξοδικά τήν έναγώνια άναζήτηση προστάτη, από τήν έλληνική πλευρά, δέν άναλύει τήν ούσία της άμερικανικής παρέμβασης καί τά συμφέροντα πού αὐτή ύπηρετούσε. Τό γεγονός ότι στηρίχθηκε άποκλειστικά σέ άμερικανικές πηγές γιά τό κεφάλαιο αὐτό έξηγει ίσως τή μονομέρεια της άνάλυσης.

Τό τρίτο καί τό τέταρτο κεφάλαιο άναφέρονται στόν πολιτικό ρόλο τών Έλλήνων στρατιωτικών, τόν ΙΔΕΑ καί τίς ποικιλώνυμες άλλες στρατιωτικές όργανώσεις. Πρόκειται γιά μία σωστή παράθεση καί έπεξεργασία τών στοιχείων, πού έχει δώσει στή δημοσιότητα ό ίδιος ό ΙΔΕΑ, μέσω έφημερίδων καί του στρατηγού Καραγιάννη, γιά τούς στόχους καί τή δραστηριότητά του. 'Ο συγγραφέας αντιμεωπιζέι τόν ΙΔΕΑ σάν μία κλειστή στρατιωτική όργάνωση, πού πιέζει μόνο τήν πολιτική ήγεσία πρós διάφορες κατευθύνσεις. 'Η αντίστροφη πλευρά, ό τρόπος δηλαδή μέ τόν όποιο λειτούργησε ό ΙΔΕΑ μέσα στό μπλόκ τής δεξιάς, ό τρόπος μέ τόν όποιο χρησιμοποιήθηκε από τή μεταπολεμική πολιτική ήγεσία γιά τήν έξυπνέρετη διαφόρων σκοπιμοτήτων - ένδοοστρατιωτικών ή γενικότερων - δέν περιλαμβάνεται στήν άνάλυση, πού παραμένει έπίπεδη καί άποκομμένη από τήν πολιτική καί κοινωνική εξέλιξη. 'Η στρατιωτική συνωμοσία παρουσιάζεται έτσι σάν ένα περιορισμένο καί, σέ τελική άνάλυση, αὐθύπαρκτο φαινόμενο.

'Ο Ν. Σταύρου δέν εξετάζει έπίσης τήν έντονη καί συνεχή άμερικανική παρέμβαση στά έλληνικά στρατιωτικά πράγματα καί τή στρατιωτική συνωμοσία, ύποστηρίζοντας τήν παράδοξη άποψη ότι δέν θρήκε άμεσες σχετικές άναφορές στά διπλωματικά έγγραφα, πού δημοσιεύθηκαν έως τώρα. Αλλά καί τά έλάχιστα διαθέσιμα έγγραφα τόν όδηγοῦν στό άκόλουθο συμπέρασμα:

"Τά διπλωματικά έγγραφα τών 'Ηνωμένων Πολιτειών, πού έχουν δημοσιευθεΐ μέχρι τώρα, άποκαλύπτουν μία έντονη αντίπαθεια τών 'Αμερικανών διπλωματών πρós τίς άπολυταρχικές στρατιωτικές προσωπικότητες πού θρήκε λίγη ούσιαστική ύποστήριξη άνάμεσα στους Έλληνες πολιτικούς."

Τό πέμπτο καί τό έκτο κεφάλαιο του διβλίου εξετάζουν όρισμένες περιπτώσεις άμεσης επέμβασης του στρατού στήν πολιτική διαδικασία, όπως τό κίνημα του Μαΐου 1951, τό σχέδιο Περικλούς γιά τίς έκλογές του 1961, καί τήν ύπόθεση ΑΣΠΙ-

ΔΑ. Τά παραδείγματα αὐτά όμως είναι έντελώς άνεπαρκή γιά νά εξηγήσουν τή φύση καί τήν ούσία της στρατιωτικής επέμβασης στήν πολιτική εξέλιξη. Διαφωτιστικότερες γιά τήν άνάλυση καί τήν έρμηνεία του φαινομένου είναι πέρα από τίς κραυγαλέες αὐτές περιπτώσεις, οι γενικότερες θεσμοποιημένες παραστρατιωτικές δραστηριότητες του στρατού, πού καλύφθηκαν μάλιστα στή μεταπολεμική Έλλάδα κάτω από τό μανδύα της νομιμότητας. Γιατί στρατιωτική επέμβαση δέν σημαίνει μόνο πραξικόπημα. Σημαίνει καί τό συνεχή έλεγχο, τή συνεχή παρακολούθηση καί τόν άμεσο έπηρεασμό της πολιτικής εξέλιξης. 'Η άπογύμνωση της πολιτικής έξουσίας από ευρύτερες άρμοδιότητες της άποτελοῦν τό ούσιαστικό άποτέλεσμα της στρατιωτικής επέμβασης, γι' αὐτό καί ή έπισήμανση καί άνάλυσή τους είναι άπαραίτητη γιά τή διερεύνηση του φαινομένου, ίσως πιο άπαραίτητη από τήν παράθεση αὐθαίρετων ή κατευθυνόμενων δυναμικών ενεργειών όρισμένων άξιωματικών. 'Η άνάληψη άστυνομικών καθηκόντων από τό στρατό στά στρατόπεδα συγκεντρώσεως, ή άνάληψη δικαστικών καθηκόντων από τά στρατοδικεία γιά τούς ιδιώτες "παραβάτες" του Ν. 375 περί κατασκοπείας, ή παραστρατιωτική δραστηριότητα τών ΤΕΑ, ή άμεση άσκηση προπαγάνδας μέσω του στρατιωτικού ραδιοφωνικού δικτύου, ό πολιτικός ρόλος τών στρατιωτικών διοικητών στίς έκτεταμένες "έπιτηρούμενες ζώνες" συνιστοῦν γιά τόν έρευνητή πολύ πιο άξιοπρόσεκτα φαινόμενα από τίς ευθέως παράνομες ενεργειες τών στρατιωτικών. Έδώ ίσως θρίσκεται ή ούσία της στρατιωτικής επέμβασης. 'Ο καθηγητής Σταύρου δέν έχει περιλάβει στήν άνάλυσή του όλους αὐτούς τούς παράγοντες. Καί έτσι καταλήγει νά θεωρεί τήν 21η 'Απριλίου όχι σάν συνισταμένη καί μοιραία απόληξη μιάς γενικότερης παθολογίας του πολιτικού συστήματος άλλα απλώς σάν άρπαγή της πολιτικής έξουσίας από μία σχετικά μικρή ομάδα άξιωματικών της 'Υπηρεσίας Πληροφοριών. Τό συμπέρασμα αὐτό συμπλέει πλήρως μέ τήν έπίσημη μεταδικτατορική έκδοχή της "συνωμοσίας τών ολίγων άφρόνων" καί κλείνει κάπως άνώδυνα τό δλο ζήτημα, χωρίς νά θίγει ούτε τίς δομές ούτε τίς γενικότερες θεσμικές καί πολιτικές συνθήκες πού εξέθρεψαν καί ύποδοήθησαν τό πραξικόπημα. 'Η άποψη αὐτή μπορεί νά έξυπηρετεί συγκεκριμένες πολιτικές σκοπιμότητες άλλα δέν μπορεί νά δώσει έπιστημονικά άξιόπιστες άπαντήσεις στά έρωτήματα πού γεννά τό φαινόμενο της στρατιωτικής επέμβασης. 'Η άνάλυση του καθηγητή Σταύρου περιστρέφεται γύρω από τό πρόβλημα, χωρίς νά κατορθώνει ούτε γιά μία στιγμή νά εισδύσει στόν πυρήνα του. Έτσι τό θέμα παραμένει άνοικτό.